

Łuć, Ireneusz

"The Roman Army : a Social and Institutional History", Pat Southern, Santa Barbara-Denver-Oxford 2006 : [recenzja]

Res Historica 29, 232-234

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej **bazhum.muzhp.pl**, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

gacją dychotomii fakt–fikcja, a co za tym idzie ze zrównaniem narracji historyka z narracją powieściową. To powoduje odrzucenie historycznej techniki badawczej i jakąś niechęć do zapoznania się z jej koncepcjami. W ten sposób historyk-„pozytywista” stał się postacią „innego” we współczesnej refleksji na temat teorii poznania historycznego. To sprawia, że również autorka w omawianej pracy nie tylko nie potrafi dostrzec, jak wiele z tych nowości już było, lecz także gdzie kończy się historia, a zaczyna literatura.

Poznanie historyka jest naturalnie poznaniem ułomnym, ale tak poznamy wszystko. Nie należy się tu spodziewać wielkich zmian.

Większości wskazanych błędów można było uniknąć. Staranna lektura tekstów dotyczących teorii poznania historycznego pozwoliłaby na lepszą ocenę nowszych propozycji. Jak pisał Hermann Heimpel, *znajomość literatury chroni przed nowymi odkryciami*.

Edward Skibiński
UAM Poznań

Pat Southern, *The Roman Army: a Social and Institutional History*, Santa Barbara–Denver–Oxford 2006.

Pat Southern to znana brytyjska autorka specjalizująca się w wojskowości starożytnych Rzymian. W latach 90. minionego wieku napisała wraz z Karen Dixon dwie prace. Pierwsza z nich dotyczyła kawalerii rzymskiej¹, a druga armii Rzymu w okresie Późnego Cesarstwa². W roku 2006 ukazała się jej kolejna książka, zatytułowana *The Roman Army. A Social and Institutional History*. Zakres tematyczny niniejszej pracy jest niezwykle szeroki. We wprowadzeniu Pat Southern (s. 1–36) omawia źródła archeologiczne, papirologiczne, epigraficzne, płaskorzeźby, dyplomy wojskowe i numizmaty. Przechodzi następnie do tekstów literackich, wśród których wyodrębniła autorów o wojskowym doświadczeniu, między innymi Polibiusza, Gajusza Juliusza Cezara, Józefa Flawiusza, Sektusa Juliusza Frontinusa. Wyszczególniła historyków narracyjnych – Tytusa Liwiusza, Dionizjusza z Halikarnasu, Tacyta, Appiana z Aleksandrii. W podrozdziale poświęconym wojskowemu specjalistom i teoretykom zaprezentowała sylwetki Hyginusa, Flawiusza Wegecjusza i cesarza Maurycego. Kolejne części tego rozdziału stanowią omówienie kodeksów prawnych oraz sporządzonych przez starożytnych Rzymian map i tras podróży. Tutaj

też zostały przez nią wspomniane współczesne opracowania dotyczące także wojskowości starożytnych Rzymian. Zarówno te o charakterze prozopograficznym (*Prosopographia Imperii Romani – Prosopographia Militiarum Equestrium*), serie wydawnicze taktujące niemal o wszystkich aspektach historii Rzymu („Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt”), jak też znaczące periodyki (m.in. „American Journal of Philology”, „Journal of Roman Studies”, „Historia”). Rozdział zamyka krótki wykaz artykułów, książek i wydań źródłowych. W ten sposób Pat Southern chce zachęcić czytelnika do dalszej lektury w celu rozwinięcia zasygnalizowanych przez nią zagadnień. Co ważne, tego typu odniesienia bibliograficzne i źródłowe zostały umieszczone na końcu każdego z rozdziałów tej pracy.

Rozdział drugi, zatytułowany *Tło historyczne* (s. 37–86), obejmuje kwestie związane z geografiami, demografią, z rzymską polityką wewnętrzną oraz polityką ekspansji terytorialnej Rzymu. To tu Pat Southern omawia ustrój państwa rzymskiego w okresie Republiki (tj. organizację senatu, zgromadzeń, uprawnienia dyktatora itd.). Następnie zajmuje się sprawą relacji Rzymian z *socii Italici*, zakładaniem

¹ *The Roman Cavalry from the First to the Third Century A.D.*, London 1992.

² *The Late Roman Army*, London 1996.

przez nich kolonii oraz rzymską ekonomią i finansami. Relacje cywilno-wojskowe oraz rola i znaczenie rzymskiego *virtus* są omówione w ostatnich podrozdziałach tego rozdziału.

W rozdziale trzecim Pat Southern zajmuje się armią Rzymu (s. 87–139). Prezentuje jej początki w okresie królewskim, omawia tzw. reformy Serwiusza Tuliusza. Przechodzi następnie do kwestii wyparcia falangi przez szyk manipularny w legionach rzymskich. W kolejnym podrozdziale omawia organizację legionów w IV wieku p.n.e., którą przedstawia Tytus Liwusz. Prezentuje następnie armię rzymską, której opis w swoich *Dziejach* pozostawił Polibiusz. Przedstawia zasady powoływania kontyngentów sprzymierzeńców Rzymu (*socii*). Prezentuje reformy wojskowe z przełomu II i I wieku p.n.e. zainicjowane przez Mariusza oraz sytuację w państwie rzymskim pod koniec Republiki (m.in. wojna ze sprzymierzeńcami, wojny domowe). Jeśli chodzi o okres Cesarstwa, Pat Southern przedstawia strukturę organizacji legionu. Zajmuje się następnie sprawą długości służby, organizacją oddziałów *auxiliares* i jednostek tworzących garnizon Rzymu (*cohortes praetoriae, cohortes urbanae, cohortes vigilum*). Omawia poszczególne kategorie żołnierzy, sztab dowódcy, zasady wynagradzania szeregowców, podoficerów i oficerów. Oddzielnie została przez nią potraktowana sprawa tzw. *dromedarii*, jednostek określanych jako *numeri* czy też oficerów pochodzących ze stanu senatorskiego i ekwicznego. Rozdział trzeci kończą podrozdziały traktujące o funkcjach prefekta obozu (*praefectus castrorum*), *primus pilus*, centurionach czy wreszcie rekrutacji, treningu i systemie promocji obowiązującym w armii rzymskiej w okresie Pryncypatu.

Rozdział czwarty zatytułowany jest *Kultura armii rzymskiej* (s. 141–169). Rozpoczyna go część zatytułowana *Physiognomy*. Pod tym terminem Pat Southern rozumie kwestię rasowego i etnicznego składu jednostek wchodzących w skład armii rzymskiej. Przechodzi następnie do spraw związanych z morale i dyscypliną. To tu umieszcza podrozdziały traktujące o rzymskim prawie wojskowym, o karach, dezercji, urlopach i przepustkach. W ramach z kolei tzw. tradycji (*traditions*) Pat Southern zajęła się *esprit de*

corps jednostek rzymskich, elementami, które świadczyły o ich odrębności. Prezentuje następnie odznaczenia wojskowe, uniformy noszone przez żołnierzy. Pokróćce zajmuje się wojskową muzyką i świętami obchodzonymi przez żołnierzy. Ostatnia część rozdziału czwartego dotyczy weteranów, sposobów, w jaki mogli kończyć służbę. Pat Southern omawia znaczenie dyplomów wojskowych oraz sposoby wynagradzania weteranów, w tym wielkość otrzymywanych przez nich odpraw emerytalnych czy też kwestię zwolnień od podatków.

Rozdział piąty to *Armia rzymska w czasie wojny* (s. 171–242). W pierwszym podrozdziale Pat Southern zajmuje się rzymską doktryną i strategią. Przechodzi następnie do fortów i granic. Omawia rzymską taktykę i sposób prowadzenia działań wojennych, a zwłaszcza elementy szyku podczas marszu i ustawienia żołnierzy w trakcie bitwy. Sygnalizuje sprawę budowy obozów polowych. Rozdział kończą partie dotyczące dowódców, sposobów dowodzenia w armii rzymskiej czy wreszcie różnych typów operacji taktycznych.

W rozdziale szóstym Pat Southern zajmuje się narzędziami wojny (s. 209–242). To tu zostały pokrótce omówione wybrane elementy rzymskiego uzbrojenia i ekwipunku. Następnie sprawa rzymskiej logistyki i transportu, a także wywiadu, wojskowej medycyny czy wreszcie kartografii.

Rozdział siódmy jest poświęcony armii rzymskiej w okresie Dominatu (s. 245–265). Autorka prezentuje najważniejsze zmiany, jakie miały miejsce, począwszy od III wieku n.e. w samej strukturze wojskowej. Pokazuje podział na oddziały polowe (rezerwowe – *comitatenses*) i jednostki pogranicza (*limitanei – ripenses*). Omawia kwestie dowództwa. Zajmuje się oficerami i zwykłymi żołnierzami pełniącymi wówczas służbę wojskową. Charakteryzuje uzbrojenie i sposoby budowania fortyfikacji.

W rozdziale ósmym Pat Southern pisze o wielkich żołnierzach i bitwach starożytnych Rzymian (s. 267–322). Zaprezentowała słynnych wodzów Republiki rzymskiej (Gajusza Mariusza, Pompejusza Wielkiego, Gajusza Juliusza Cezara). Dla okresu Cesarstwa wyszczególniła Tyberiusza,

Germanika i Gnejusza Domicjusza Korbulona. Dodatkowo zaprezentowała kilku mniej znanych „bohaterów”, którzy piastowali niższe funkcje w armii rzymskiej. Chodzi tu między innymi o centurionów Lucjusza Voronesa i Tytusa Pullo. Z bitew Pat Southern wybrała tę stoczoną pod Farsalos (Pharsalos) w 48 roku p.n.e. i pod Filippi (Philippi) w 42 roku p.n.e. Omówiła następnie kampanie Rzymian w Brytanii w latach 60. i 80. I wieku n.e. A na koniec zaprezentowała sylwetkę cesarza Trajana i przebieg wojen Rzymian prowadzonych z Dakami oraz politykę Septymiusza Sewera i jego kampanie na Wschodzie.

Ostatni rozdział, zatytułowany *Aktualna ocena* (s. 323–330), jest faktycznym zakończeniem. To tu Pat Southern przybliżyła problemy związane z badaniami nad wojskowością rzymską. Następnie umieściła aneksy (s. 331–334) dotyczące różnych funkcji i stanowisk, które istniały w ramach rzymskich legionów i oddziałów pomocniczych. Partie końcowe stanowi glosariusz łacińskich pojęć i terminów wykorzystanych w pracy (s. 335–341) oraz wykaz skrótów, bibliografia i indeks (s. 343–381).

Zgodnie z sugestiami samej Pat Southern niniejsza praca miała być tylko „odświeżeniem” tematu o wojskowości rzymskiej. Jednak już sam dobór zagadnień i wytyczone ramy chronologiczne sugerują, że autorka chciała o wiele ambitniej potraktować zaprezentowany przez siebie temat. Jej synteza miała zapewne odbiegać od stylu wcześniej już opublikowanych prac tego typu³. Ten niezwykle szeroko rozbudowany i wielowątkowy zakres problemów, nie mówiąc już o samych ramach chronologicznych przyjętych w pracy, niesie ze sobą nieuchronne konsekwencje. Pierwszą jest nierzadko bardzo zwięzły, czy wręcz encyklopedyczny, sposób prezentacji wspomnianych zagadnień. Często odnosi się też być może subiektywne wrażenie,

że pojawia się w tej pracy swego rodzaju dysonans pomiędzy ciekawie nakreślonymi przez Pat Southern zagadnieniami a ich faktycznym zreferowaniem w samym tekście. Choć wydaje się, że sama autorka ma tego świadomość. Zainteresowanemu czytelnikowi nie pozostaje więc nic innego, jak faktycznie zajrzeć do źródeł i prac wyszczególnionych w wykazach zamykających poszczególne rozdziały tej pracy. Także dobór bibliograficzny zdaje się wskazywać na to, że omawiana synteza, w założeniu, była skierowana głównie do czytelnika anglojęzycznego. Również pod względem geograficznym można dostrzec skoncentrowanie brytyjskiej autorki głównie na europejskich obszarach i granicach Imperium Romanum. Można się też zastanawiać nad tym, dlaczego tak mało uwagi Pat Southern poświęciła niektórym rodzajom sił zbrojnych Rzymu (np. flocie), tym bardziej że podjęła się trudu prześledzenia całej struktury rzymskiego systemu wojskowego. Polemicznie można się też odnieść do wielkości niektórych z rozdziałów tej pracy (np. historia polityczna Rzymu). Ale jest to oczywiście sprawa subiektywna. Pat Southern ma sporo racji, jeśli chodzi o nową próbę analizy doskonale, jakby się mogło wydawać, znanych już źródeł. Niezwykle potrzebne są również kolejne prace archeologiczne, a co za tym idzie i interdyscyplinarne badania dotyczące historii armii rzymskiej. W całościowym ujęciu *The Roman Army. A Social and Institutional History* robi jednak bardzo dobre wrażenie. Jest to świetne wprowadzenie do dziejów wojskowości starożytnych Rzymian. Z pracy tej skorzystają również wszyscy czytelnicy, którzy interesują się historią, i to nie tylko historią armii rzymskiej.

Ireneusz Luć
UMCS Lublin

³ Patrz m.in.: J. Harmand, *L'armée et le soldat a Rome de 107 à 50 avant notre ère*, Paris 1967; G. Webster, *The Roman Imperial Army of the First and Second Centuries A.D.*, London 1969; G. R. Watson, *The Roman Soldier*, London 1969; M. Grant, *The Army of the Caesars*, London 1974; L. Keppie, *The Making of the Roman Army. From Republic to Empire*, London 1984; Y. Le Bohec, *The Imperial Roman Army*, London 1994; A. Goldsworthy, *The Complete Roman Army*, London 2003.